

مسجدی قدیمی معروف به قبر چهل دختر در دهکده آغوزکله^۱ خرم‌آباد تنکابن

بنای قدیمی مسجد را تجدید کرده بودند. بنای مسجد تازه در میان گورستانی قدیمی است. درختان نسبتاً قدیمی در محوطه گورستان دیده شد.

درخت چناری بسیار کهنسال بر سر راه بلده (قلعه گردن) و آغوزکله

بر سر راه بلده به آغوزکله، سمت چپ این جاده، چناری بسیار قدیمی است که شاید کهنسالترین چنار این صفحات باشد. به علت روئیدن پاچوشهای فراوان در اطراف آن نتوانستیم محیط دایره تنه آن را اندازه‌گیری کنیم. شاید عمر این درخت بالغ بر پانصد سال باشد.

بقعه آقا سید علی کیا در دهکده مزنگ^۲ خرم‌آباد تنکابن

بنایی است زگالی، چهار گوشه، در وسط و دو طرف آن دو بنای دیگر متصل به آن است که استفاده مسجد از آنها می‌شود. در جلو بنای بقعه و دو اطاق دو طرف آن، ایوانی است که سیزده ستون چوبین چهارسوی پنج‌زده است که سرستونهای نسبتاً پرکاری دارند. در محوطه اطراف بقعه گورستانی قدیمی است. درخت تادانه‌ای که محیط دایره تنه آن ۳۳۰ سانتیمتر و درخت شمشادی که محیط دایره تنه آن ۱۶۰ سانتیمتر می‌باشد در محوطه گورستان است.

بناها و آثار تاریخی خرم‌آباد تنکابن

خانه و باغ امیراکرم در محله شهسواران (شهسوار) تنکابن

محمد معصوم شیرازی مشهور به معصوم‌علی شاه که در سال ۱۳۱۴ ه. ق. خانه و باغ امیراکرم را در محله شهسواران دیده، درباره آن‌ها چنین نوشته است:
«باید برویم کنار دریا و تماشای عمارت و باغ که [امیراکرم] بر ساحل ساخته‌اند، نیم فرسخ است و آنجا را محله شهسواران گویند. تجار باکو بازار و حمام و خانه‌های خوب دارند اما باغ امیر بهشتی است بی نظیر. زمین آن فرش بنفشه و یا زلف حورالعین گسسته، سروش درناز و با شمشادقدان سرخوش و دمساز، درختان نارنج و ترنج از دل رنج برند و قمارش بر شاخسار پرده چغانه و خرم نوازند. وسط آن عمارتی است که مراتبش از سبع طباق گذشته و بر فرازش روباه زرد، رواق بیستون نگذشته...»^۱
از بناهای قدیمی این باغ اثری برجای نبود. اما خود باغ در دو طرف خیابان اصلی شهسوار در غرب فلکه اصلی تا امروز برجای است و در دست بازمندانگان امیراکرم است.

۱- طرائق الحقایق، ج ۳، ص ۶۲۱.

۱- آغوزکله: ده از دهستان خرم‌آباد شهسوار، هشت کیلومتری جنوب شهسوارویک

کیلومتری غرب بلده (فرهنگ جغرافیایی ایران، ج ۳). ۲- بفتح میم و زاء.

امامزاده سید قوام‌الدین در دهکده کبودکلايهٔ ۱ خرم‌آباد تنکابن

بنایی است چهار گوشه به ابعاد چهارمتر در چهارمتر. دری طرف قبلی و دری شمالی دارد. صندوقی مشبك چوبین در وسط بناست. چهار طرف بقعه ایوان کتابی است و اخیراً تعمیراتی در آن کرده و نوسازی نمودند. سقف بنا لمبه کوبی و بام آن حلبس است.

اطراف بقعه گورستانی قدیمی است که درختان کهن در آن زیاد است. درختان مازوی آن به محیط دایرهٔ زیر است:

۵۶۰ سانتیمتر و ۴۹۰ سانتیمتر و ۴۵۰ سانتیمتر.

درخت توئی در این گورستان است که محیط دایرهٔ تنهٔ آن ۲۶۰ سانتیمتر است.

بقعهٔ نورزاده خانم در دهکدهٔ مزدشت ۲ خرم‌آباد تنکابن

این بقعه که به نام نورزاده خانم معروف است اصلاً شهر بانو بنت شیخ باقر مزدشتی است. بقعه ایست ساده و چوبین و دری مشبك چوبین دارد و صندوقی ساده در آن است. در نزدیکی بقعه آثار مسجد و حمامی قدیمی دیده می‌شود.

در محوطهٔ اطراف بقعه گورستانی قدیمی است و درختان قطور پلت (افرا) در آن زیاد است. محیط دایرهٔ تنهٔ قطورترین آنها به ۴۰۰ و ۳۶۰ و ۳۵۰ سانتیمتر می‌رسد.

۱- کبودکلايه: ده از دهستان خرم‌آباد شهرستان شسوار، ۳/۵ کیلومتری جنوب شسوارکنار شوسهٔ شسوار به خرم‌آباد (فرهنگ جغرافیایی ایران، ج ۳).

۲- بفتح میم و زاء.

حمامی قدیمی در بلدهٔ ۱ (قلعه گردن) خرم‌آباد تنکابن

حمامی بسیار قدیمی در این دهکده بود که در نوسازیهای دوران اعلیحضرت فقید رضاشاه کبیر خراب شد و از میان رفت.

بقعهٔ سید علی کیا در پایین بلدهٔ خرم‌آباد تنکابن

به تازگی بقعهٔ قدیمی را خراب کرده بودند و به جای آن بنایی از نو ساخته‌اند.

بقعهٔ سیده زبیده در بلدهٔ خرم‌آباد تنکابن

چند سال قبل بقعهٔ قدیمی را خراب کردند و به جای آن بنایی از نو ساخته‌اند.

بقعهٔ سید محمد طاهر در پایین بلدهٔ خرم‌آباد تنکابن

بنایی است زگالی بابامی حلبپوش. بنای محقری نزدیک بقعه است که معروف است مدفن سیده شهر بانو - خواهر سید محمد طاهر - است. مسجدی متصل به بقعهٔ اصلی است. محوطهٔ اطراف بقعه گورستانی قدیمی است و درختان ملج و مازو و گردو و کرزل در آن زیاد است. یکی از درختان ملج محیط دایرهٔ تنهٔ آن به ۳۴۰ سانتیمتر می‌رسد.

۱- بلده: ده از دهستان خرم‌آباد شهرستان شسوار، نه کیلومتری جنوب شسوار (فرهنگ جغرافیایی ایران، ج ۳). این دهکده امروزه «قلعه گردن» شهرت پیدا کرده است.

مسجدی قدیمی

در دهکدهٔ بلدهٔ خرم‌آباد تنکابن

در میان اهالی معروف است که این مسجد بسیار قدیمی را حضرت امام حسن (ع) بنا کرده است. این دلیلی تواند بود که این مسجد بسیار قدیمی بوده است. حمای قدیمی نیز نزدیک این مسجد بود. مسجد و حمام در دوران نوسازیهای اعلیحضرت فقید از میان رفت. هنگام خراب کردن مسجد به آجرهای قالب بزرگ و کاشیهای قدیمی برخوردند.

قلعه گردن (قلعه گردن)

برقلهٔ کوهی در جنوب بلدهٔ خرم‌آباد تنکابن^۱

برقلهٔ کوهی که جزء رشتهٔ جنوبی بلده است، کنار راه دوهزار قلعه‌های قدیمی بوده است. آثاری از این قلعهٔ قدیمی برجای نیست و امروز آثاری از بلده که در دامنهٔ شمالی آن است نیز به نام گردنه‌ای که نزدیک به این قلعه است «قلعه گردن»، خوانده می‌شود.

این قلعه ظاهراً همان قلعهٔ تنکا است که مولانا اولیاءالله و سید ظهیرالدین از آن نام برده‌اند. و چنین به نظر می‌رسد که نام بخش تنکابن نیز از نام این قلعه گرفته شده باشد.

قلعهٔ تنکا

در جنوب دهکدهٔ بلدهٔ خرم‌آباد تنکابن

مولانا اولیاءالله، از قلعه‌های از بلو^۲ و تنکا در وقایع سال ۵۶۰ قمری چنین

۱- متن انگلیسی سفرنامهٔ مازندران و آستارآباد رابینو، ص ۲۴. - ۲- ظاهراً

قلعهٔ از بلو همان قلعهٔ مارکوه امروز است.

یاد کرده است: استندار کیکوس با اسماعیلیان مخالف بود و در قلمرو او (رستم‌دار) يك تن از اسماعیلیان راه نداشت. اما استندار هزارسپ - برادرزادهٔ کیکوس - با اینکه مردی سپاهی بود، در دفع ایشان کوتاهی می‌کرد و بیشتر قلاع را به تصرف ایشان داد و خود به عیش و عشرت پرداخت و دست به قتل بزرگان دراز کرد. بزرگان رویان و دیلمان هم‌پیمان شدند تا دفع او کنند. نزد ملک اردشیر رفتند. ملک اردشیر لشکر به آمل و کجور کشید و قلعهٔ ولج را محاصره کرد و پس از تسخیر، قلعهٔ نور و ناچو را نیز بگرفت. دوباره به قلعهٔ ولج آمد و از آنجا به کلار رفت. پس از آن به قلعهٔ از بلو و تنکا آمد و این قلعه را بگرفت و مردم آن ولایت رامطیع کرد.^۱ سید ظهیرالدین نیز از دزتنکا، بیش از دوست سال بعد ذکری به میان آورده و می‌نویسد:

پس از جنگ رشت و شکست خوردن سادات از امرای محلی گیلان در سال ۷۸۹ قمری، سیدهادی کیا - حاکم تنکابن - که در این جنگ شرکت داشت، چاره‌ای جز فرار ندید، از کوچسپهان به لاهجان و از آنجا به رانکوه و تنکابن رفت. توملیج و امرای ناصروود که از این فرار آگاهی یافتند، او را دنبال کردند. سیدهادی کیا به دز تنکا در تنکابن که بعد از خرابی آن را آبادان ساخته بوده متحصن شد. امرای ناصروود و همراهان چون به تنکابن رسیدند، آتش در خانه‌ها زدند و بدغارت و تالان مشغول شدند. سیدهادی کیا از قلعه بیرون آمد و بدیشان حمله کرد و ایشان را منهزم ساخت.^۲

استحکامات قلعهٔ تنکا یا قلعه گردن در زمان ساعداالدوله تعمیر و مرمتی شد و

چندی مورد استفاده بود.

۱ - تاریخ رویان، ص ۱۴۵ و ۱۴۶ و ۱۴۷. عین این مطالب در تاریخ طبرستان، ج ۲،

ص ۱۴۴ نیز آمده است. - ۲- تاریخ گیلان و دیلمستان چاپ نگارنده، ص ۸۷ و ۸۸.

ساختمانهای خاندان خلعت‌بری در خرم‌آباد تنکابن

راینو در سال ۱۳۳۰ ه. ق. از خانه‌های میرزا حبیب‌الله خان ساعدالدوله و محمودلی خان سپهدار اعظم و امیر اسعد^۱ فرزند ارشد سپهدار - در سه طرف میدان دهکده خرم‌آباد تنکابن یاد کرده است و می‌نویسد در طرف شمال میدان، خانه امیر اسعد - فرزند ارشد سپهدار اعظم است.^۲ سبزه‌میدان خرم‌آباد که راینو از آن ذکر می‌کند از سبزه‌میدانهای بزرگ صفحات شمال ایران بوده است. این میدان از شمال به دیوار جنوبی مدرسه سنائی کنونی می‌رسیده و این دیوار از غرب به شرق امتداد داشته و جاده کنونی شهبسوار به خرم‌آباد را قطع می‌کرده است و به کنار راهی می‌رسیده که مورب به گوشه جنوب شرقی میدان می‌رفته است. ضلع غربی میدان دیوار مؤسسه کشاورزی امروز بوده است که این دیوار از شمال به جنوب امتداد داشته و تا جنوب فلکه امروز می‌رسیده است. در زوایه جنوب شرقی میدان کاروانسرای بوده که باز راینو از آن یاد کرده است و مادر شرح بناهای خرم‌آباد آورده ایم. ضلع جنوبی میدان هم از پنجاه شصت متری جنوب فلکه کنونی می‌گذشته است. در شمال و غرب و زاویه جنوب شرقی میدان، ساختمان ناصریه، ساختمان سردرب^۳، ناهار خوران، ساختمان هاجر خانم، عمارت دیوانخانه، عمارت عالیه خانم بوده است. این بناها که نمونه‌های کاملی از بناهای اعیانی دوران قاجاری بوده، تا زمان اعلیحضرت فقید رضا شاه کبیر برجای بود، در همین زمان است که کم‌کم رو به خرابی رفته و اشخاص مختلف در و پنجره و سایر مصالح آن را به‌جایی برده‌اند.

۱- لقب امیر اسعد را مرحوم میرزا عبدالله خان معززالحکما از تهران برای علی‌قلی خان آورده است (بنا به اظهار آقای حبیب‌الله شاهمادی). ۲- ترجمه سفرنامه مازندران و استرآباد راینو، ص ۴۲. ۳- در محل به همین شکل تلفظ می‌شد.

جاده شهبسوار به خرم‌آباد امروز، این اراضی را به دو قسمت کرده است. آنچه از این اراضی بر سمت چپ جاده بوده، به دست اشخاص مختلف افتاده است و در اراضی سمت راست مؤسسه کشاورزی خرم‌آباد و دبیرستان سنائی بنا شده و دو قطعه بزرگ غربی و یک قطعه بزرگ شمالی نیز در ملکیت دیگران است.

ساختمان ناصریه

این بنا که ظاهراً به نام ساختمان آینه نیز معروف بوده است، درست برجای دبیرستان سنائی کنونی قرار داشته و آینه‌کاری و گچ‌بریهای آن جزء شاهکارها بوده است.

ساختمان سردرب

ساختمانی بوده است در اراضی باغ کشاورزی خرم‌آباد که مرحوم امیر اسعد و حرم او در آن زندگی می‌کرده‌اند.

ناهارخوران

ناهارخوران تختی است به ارتفاع یک متر که اطراف آن سنگهای تراشیده نقش‌دار یک‌پارچه است (عکسهای شماره ۱۱ و ۱۲) و در شمال آن حوضی به شکل مربع مستطیل از سنگ قرار دارد (عکس شماره ۱۳). این بنا که نمونه کوچکی از باقی‌مانده مجموعه این بناهاست تا امروز در مؤسسه کشاورزی برقرار است. قسمتی از خیابان بندی و درختان کهنسال فراوان سرو تا امروز برجای است (عکس شماره ۱۴). یکی دوسه چنار قدیمی نیز پراکنده در این باغ به چشم می‌خورد.

عمارت دیوانخانه

در جنوب شرقی خرم آباد تنکابن

باغ عمارت دیوانخانه در حدود پنج هکتار و به شکل مربع مستطیل در جنوب شرقی شهر خرم آباد و در جنوب مسجد قدیمی این شهر برجای است. از آثار قدیمی آن حوضی مخروطی مانده است.

عمارت عالییه خانم

در جنوب شرقی خرم آباد تنکابن

اراضی اطراف این عمارت به شکل باغی متروک در شرق عمارت دیوانخانه و جنوب شرقی شهر خرم آباد برجای است. این اراضی قطعه بندی شده و اشخاص مختلف بناهای محلی در آن ساخته اند و امروز اثری از عمارت عالییه خانم برجای نیست.

مسجدی قدیمی

در خرم آباد تنکابن

در مجاورت دیوانخانه و در اراضی شمالی آن مسجدی بوده که به دستور عالییه خانم بنا شده است. برجای این مسجد قدیمی، مسجدی نو بنا کرده اند.

حمامهای قدیمی

در خرم آباد تنکابن

حمامهای قدیمی در این شهر برقرار بوده که بیشتر به علت مجهز نبودن به وسایل تازه از میان رفته است.

کاروانسرای قدیمی

در خرم آباد تنکابن

رایینو از این کاروانسرا یاد می کند و می نویسد از آجرهای مرغوب ساخته شده است.^۱ این کاروانسرا که در کنج جنوب غربی سبزه میدان بود، در نوسازیهای این شهر از میان رفت.

قلعه پرز^۲نزدیک دهکده سیاورز^۳ خرم آباد تنکابن

رایینو از این محل به نام قلعه یاد کرده است.^۴ فعلاً در شمال دهکده سیاورز در باغ مرکبات مشاع سید محمد باقر و سید مسیح و سید اباذر، قلعه کوتی بزرگی برجای است که بر سر آن درختان مرکبات کاشته شده است.

گوری قدیمی

در گورستان دهکده سیاورز خرم آباد تنکابن

در محل معروف است که مدفون در این گور، جسد سادات سیاورز است و در حدود سیصدسال پیش در اینجا به خاک سپرده شده است. سنگ حصاری بیش نیست و هیچگونه اثر هنری ندارد. درختان تادانه و ممرز و شمشاد قطور در این گورستان است که در نزد اهالی به «آقادر» معروف است. در گورستان قدیمی این دهکده بقعه ای ساده به نام سیده زبیده خاتون است.

۱- ترجمه سفرنامه مازندران و استراباد، ص ۴۵. ۲- بفتح پ و راء.

۳- سیاورز (بفتح واو و راء): ده از دهستان خرم آباد شهرستان شسوار، ده کیلومتری جنوب

شسوار و دو کیلومتری مشرق بلده (فرهنگ جغرافیایی ایسران، ج ۳). ۴- متن

انگلیسی سفرنامه مازندران و استراباد، ص ۲۵.

فرهاد جوی

فرهادجوی که نهر فرهاد و فرهادرود نیز نامیده می‌شود، نهری است که از ولمرود جلو منزل مشهدی باقر فرهادی منشعب می‌شود و از کنار جاده، جلو دکان علم‌الهدی طبری می‌گذرد و در اراضی بلده بالا مقابل کارخانه چای از تونلی از تپه‌های جنوبی قلعه گردن خارج می‌شود و به دهکده سیاورز می‌رسد و دهکده‌های تلوسرک، میان‌سرا، تشکون^۱، هلوبن، توساکله، کشکستان و شاغوزکوتی را مشروب می‌کند.

بقعه آقا شیرعلی

در دهکده میان ناحیه^۲ خرم‌آباد تنکابن

بنای قدیمی بقعه را آقای صدوقیان یکسره خراب کرده و تجدید بنا نموده است. گورستانی قدیمی در اطراف بقعه است. درخت مازوی بسیار کهنسالی در محوطه گورستان است که به علت ساختن غسالخانه‌ای متصل به آن، اندازه‌گیری نشد. درخت مازوی دیگری پشت بقعه است که محیط دایره تنه آن به ۶۴۰ سانتی‌متر می‌رسد.

قلعه کوتی لشکرک

نزدیک دهکده لشکرک خرم‌آباد تنکابن

را این کوتی را به نام «قلعه لشکرک» خوانده و می‌نویسد که این قلعه شاید قابل تطبیق با «قلعه سپاهی تل‌دشت» باشد که سیدظهیرالدین در تاریخ گیلان و دیلمستان خود از آن یاد کرده است.^۳

۱- بضم تاء . ۲- میان ناحیه : ده از دهستان خرم‌آباد شهرستان شهسوار ، هشت کیلومتری جنوب شرقی شهسوار و سه کیلومتری خرم‌آباد (فرهنگ جغرافیایی ایران، ج ۳) . ۳- متن انگلیسی سفرنامه مازندران و استراآباد، ص ۲۵. لشکرک: ده از دهستان خرم‌آباد شهرستان شهسوار، هشت کیلومتری شرق شهسوار (فرهنگ جغرافیایی ایران، ج ۳).

قلعه لشکرک شامل دو قلعه بزرگ و کوچک است . سطح قلعه بزرگ در حدود پنج هزار مترمربع و دوران نیز خندقی است . تمام خاک زیر قلعه دستی است . بالای قلعه کوچک در حدود هزار و پانصد مترمربع ، یک طرف آن رودخانه و طرف دیگر آن راه است . تمام سطح کوتیها به باغ مرکبات تبدیل شده است .

قلعه‌ای قدیمی

در دهکده برسی بورا خرم‌آباد تنکابن کنار راه عمومی

کوهی است سنگی که آثار چاه و تونل در آن است و فعلاً گارد جنگل تصاحب کرده و می‌خواهد بر بالای آن ساختمانی بسازد .

آتشکده تشکون

پشت دهکده امیرآباد در اراضی کشکستان^۱

راینو در سفرنامه خود می‌نویسد « بالاخره به نقطه‌ای که آتشکده نام دارد رسیدیم که در چهارمیلی حبشه بر^۲ (همش‌پور) در پای تپه‌ای واقع بود. از آنجا وارد جنگل شدیم و چهار نفت‌چاه به ما نشان دادند، عمق این چاهها زیاد نبود و روی آب دو حلقه از آنها ورق‌های نازک چربی دیده می‌شد . جای تردید نیست که از این محل چندین قرن است که نفتی استخراج نشده است، اما نام آتشکده نشان می‌دهد که روزی در آنجا آتشکده‌ای برپای بوده است . دلیل دیگر برای تأیید این فرض وجود توده‌های خاک و پاره‌های آجر در اطراف این چاههاست . این محل را سابقاً «تشکون» می‌خوانده‌اند و هنوز دهکده‌ای به همین نام، در محلی که از آتشکده چندان دور نیست برقرار است .»

۱- بفتح باء و کسر راء اول . ۲- بفتح کاف اول و ضم کاف دوم . ۳- بضم باء دوم . ۴- بفتح هاء و میم و سکون شین .

راهی که راینو طی کرده و خود را به این آتشکده رسانده از حسن کلا که دو کیلومتری خرم آباد است گذشته و دهکده‌های کاردگر محله و استلخسر را دیده و از رودخانه کراجو (کورجو) گذشته، سپس دهکده‌های میان محله و نصر آباد را به دست چپ گذاشته و خود را به آتشکده رسانده است.

از دو حلقه نفت چاه که در باغ حاجی علی اصغر در اراضی کشکستان است امروز هم گاز زیادی بیرون می‌آید و اهالی اظهار می‌کردند که در تابستان برای رخت شویی و تهیه رب دیگها را بر سر آنها می‌گذارند و با کبریتی گاز را آتش می‌زنند و دیگها را به جوش می‌آورند. این گازها در اراضی باتلاقی زیاد است و ظاهراً گاز اتان یا متان و نظایر آنهاست.

دو نفت چاه دیگر پشت خانه ملاحسن است. بعید نیست که از گاز این چاهها برای روشن نگاه داشتن آتشکده استفاده می‌کرده‌اند.

در کنار دو حلقه نفت چاه که در باغ حاجی علی اصغر است، چرخ دنداندار آهنین قطور به قطر دایره ۶۷ سانتیمتر که بر پایه‌ای نصب است، افتاده است. ظاهراً در زمان امیر اسعد وسایل زیادی برای استخراج نفت بدین نقطه آورده‌اند اما از نتیجه کوشش او، کسی اطلاعی نداشت.

قلعه‌ای مستحکم و قدیمی

نزدیک دهکده حبشه بر (همش پور) خرم آباد تنکابن

راینو در سفر نامه خود می‌نویسد که در چند قدمی دهکده حبشه بر، قلعه‌ای مستحکم و قدیمی دیده می‌شود. شکل آن چهار ضلعی و طول هر ضلع هشتاد و سه گام است. حصار گلی که ارتفاع آن در حدود نه متر است از آن باقی است. خندقی اطراف قلعه است و در ورودی آن شرقی است. تپه‌ای از این قلعه امروز بر جای است.

۱- متن انگلیسی سفر نامه مازندران و آستارآباد راینو، ص ۲۴.

بقعه میر شمس الدین

در دهکده ولی آباد خرم آباد تنکابن

بنای بقعه چهار گوشه است و چهار طرف آن ایوان دارد. صندوقی ساده چوبین مشبک در وسط بنا مرقد را پوشانده است. اطراف بقعه گورستانی قدیمی است. دو درخت بلوط کهنسال در محوطه گورستان است. محیط دایره تنه درخت بزرگتر ۶۸۰ و درخت کوچکتر ۳۹۰ سانتیمتر است.

باقی بناها و آثار تاریخی خرم آباد تنکابن

۱- چالوك بالای دهکده شهرسر در اراضی باغ مولائی که سابقاً تونلی مستقیم بوده و پس از طی این تونل با سه پله در حدود دو متر راه پایین تر می‌رود. پس از پیمودن سه متر به محوطه‌ای بد قطر سه متر می‌رسد. امروز جلو این تونل را بسته‌اند.

۲- بر «غریب خاک گردن» نزدیک دهکده شهرسر، آثار دهکده‌ای قدیمی است.

۳- در دهکده شهرسر پشت منزل هادی سیدی، آثار گورستانی قدیمی است.

۴- در موزی بن نزدیک امیر آباد خرم آباد تنکابن محلی به نام «قلا» است که آثار قلعه‌ای قدیمی است.

۵- بقعه سید مرتضی در دهکده پرچین پشته خرم آباد.

۶- بقعه‌ای در دهکده سوتک لیره سر.

۷- بقعه‌ای در هرات بر خرم آباد.

۸- امامزاده‌ای در توساکلام خرم آباد.

۱- ولی آباد: ده از دهستان خرم آباد شهرستان شسوار، سه کیلومتری شرق شسوار کنار شوسه شسوار به چالوس (فرهنگ جغرافیایی ایران، ج ۳).

- ۹- آثار قلعه و سنگ‌چین به نام «بازار کوتی» در جل بندبن .
 ۱۰- بر روی آب و لمرود پل سنگی قدیمی بوده که آثار آن باقی است .
 ۱۱- سفه کوتی کشکو، قلعه‌ای نزدیک شهبوار بوده است .

۵- بناها و آثار تاریخی دوهزار و سه هزار

سنگ فرش قدیمی

در قسمتی از راه دوهزار و سه هزار خرم آباد

این سنگ‌چین از دهکده بلده (= قلاگردن = قلعه گردن) شروع می‌شود و از فراز و نشیب گردنه کوتاه قلاگردن بالا و پایین می‌رود و پس از گذشتن از امام‌زمین کنار آب دوهزار و سه هزار روبروی «کاپشته» در دهکده لئاك^۱ قطع می‌شود .

قلعه اکرا^۲

در توپن^۳ دوهزار خرم آباد

در شرق دهکده توپن، سمت راست آب دوهزار بر بالای تله‌ای^۴ که از سنگ سفید است و از طرف غرب دارای پرتگاههای بلندی است آثار قلعه‌ای قدیمی دیده می‌شود .

خاك عمر

در اراضی توپن دوهزار خرم آباد

در حدود پانصد متری توپن در سمت چپ آب دوهزار، آثار بنا و سنگ‌چین

۱- بفتح لام . ۲- بکسر الف و فتح کاف . ۳- بضم باء . ۴- بمعنی بند و پرتگاه و کوهی يك پاره است .

۱- بفتح جیم و کسر لام .

مدوری است که قسمت مرکزی آن را زیرو رو کرده‌اند. هر کس از کنار این آثار می‌گذرد، به قصد اظهار تنفر سنگی بر آن پرتاب می‌کند. طرف شرقی این اثر تپه‌ای از سنگ انباشته شده است. این اثر و طرز رفتار با آن شباهت کاملی به قبور گوناگون «بابا ملحودی گور» دارد که در نقاط مختلف دیلمان و اشکور دیده شده است.

حرام حلالی

بر سمت چپ آب دوهزار و در حدود دو کیلومتری تو بن، کمی بالاتر از سطح جاده، در تله سفیدی که مسلط بر جاده است، طاقتما مانندی طبیعی است. کف این طاقتما شیب دارد. راه‌گذریان برای اینکه روشن شود حرامزده یا حلال‌زاده هستند، سنگ در آن می‌اندازند، سنگ هر کس در آن شیب بماند حلال‌زاده و در غیر این صورت حرام‌زاده است.

راه قدیمی دوهزار

این راه از دهکده بلده (قلعه گردن) به گردنه قلاگردن و پس از سرازیر شدن و گذشتن از ولم‌رود^۱ از دهکده‌ها و نقاط زیر می‌گذرد:

امام‌زمین - لتاک^۲ - گاوپل - درازلات - قهوه‌خانه رمضان - خرماکله^۳ - تو بن - تله دوهزار - از اینجا وارد خاک دوهزار که در حدود سی پارچه آبادی است می‌شود. دنباله راه از دهکده جوراشتوج^۴ به دوشاخه تقسیم می‌شود:

شاخه دست راست به میان کوه - پلت‌دار بن^۵ - پایین‌میه کوه - میان‌لات - نوشا. پس از طی گردنه به دهکده‌های اکینه^۶ و میج که جزء دهکده‌های بالا اشکور هستند می‌رسد.

۱- بفتح واو و لام و کسر میم . ۲- بفتح لام . ۳- بفتح کاف، بمعنی محل و مرکز و کانون است . ۴- بضم الف ، جوراشتوج به معنی اشتوج بالا است . ۵- بکسر پ و لام و ضم باء، پلت به معنی درخت افرا است . ۶- بفتح الف و کسر کاف .

شاخه دست چپ به کلیشم^۱ - هلوکله^۲ - نرس^۳ - اسل‌محلله^۴ - دریا سر - خانه بن - گردنه سیلان و پس از سرازیر شدن به خشکه‌چال، به گازر خانی و سایر دهکده‌های الموت می‌رود .

راه سه‌هزار

ابتدای این راه تا قهوه‌خانه رمضان با راه دوهزار یکی است . به سر دو آب که رسید راه به طرف دست چپ جدا می‌شود و از دهکده‌ها و محلله‌های زیر می‌گذرد:

نمک‌سولات - یان‌دشت - زلم^۵ - گاوور - داس‌دره - آس‌محلله - لات‌سه‌هزار - خانیان - لات‌خانیان - پلت‌هال - قهوه‌خانه ولی - پایین‌بالان - بالا‌بالان - دهکده قاضی‌محلله . پس از قاضی‌محلله دو راهی است: راهی به سمت دهکده آرود که از اینجا می‌توان به حسن‌کیف کلاردشت رسید.

راه دیگر به یوج و مران^۶ می‌رود . از یوج راهی به درجان^۷ - میان‌رود - آب گرم سه‌هزار می‌رسد و پس از طی گردنه و راه هزارچم به جوستان و سایر دهکده‌های طالقان می‌توان رسید . میان دهکده مران و الموت نیز گدوکی است که پس از طی آن به دهکده‌های الموت می‌توان رفت .

خاک‌گیری

بر سمت راست آب دوهزار و سه‌هزار، پایین پردسر^۸ و شمال قهوه‌خانه رمضان، گورستانی قدیمی است که جهت دفن مردگان، قبلی نیست . این گورستان بر کنار راه است و از دستبرد حفاری غیر مجاز بر کنار نبوده است . اهالی، این گورستان را به نام «خاک‌گیری» می‌شناسند .

۱- بکسر کاف و ضم شین . ۲- بفتح هاء و کاف . ۳- بفتح نون . ۴- بکسر الف و سین، به معنی استخر است . ۵- بفتح زاء و لام . ۶- بفتح میم . ۷- بفتح دال . ۸- بضم پ و کسر دال .

حمام امیر اسعد

در دهکده جوراشتوج دوهزار خرم آباد

حمام امیر اسعد که تا امروز از آن استفاده می‌شود شامل يك سریننه بزرگ يك گرمخانه ، يك خزیننه آب گرم و سه نوره خانه در دو طرف گرمخانه است . اخیراً با افزودن دوشیر آب به خزیننه آب گرم ، استحمام در گرمخانه انجام می‌شود و کسی داخل خزیننه نمی‌رود . ازاره گرمخانه پنج ردیف کاشی چهار گوشه با رنگها و طرحهای عجیب است .

مسجد امیر اسعد

در دهکده جوراشتوج دوهزار خرم آباد

مسجیدی است مستطیل شکل که درازای آن از خارج هفده مترو پهنای آن یازده متر است . ازاره مسجد پنج ردیف کاشی کاری است . کاشیها ظاهراً در محل تهیه شده اند زیرا رنگ و طرح آنها عجیب و بی نظیر است . کاشیهای اصلی شش ضلعی دو به دو برابر است که در میان اضلاع کوچک آنها کاشیهای چهار گوشه با رنگ آبی به کار برده شده است .

بناهای مسکونی امیر اسعد

در دهکده جوراشتوج دوهزار خرم آباد

از این بناها که ظاهراً زیاد بوده است چیزی برجای نمانده است . در محل بناها ، مقداری سنگ و آجر دیده شد . چنارهای بسیار قطوری که اخیراً آنها را انداخته بودند در محوطه بناها بوده است . آجرهایی که در این بناها دیده شد به ابعاد ۲۱ / ۵ سانتیمتر و قطر چهار سانتیمتر است . این بناها گچ بریهای ظریف داشته که چند تکه از آنها در دفتر دبستان امیر اسعد دیده شد .

مدرسه امیر اسعد

در دهکده جوراشتوج دوهزار خرم آباد

بنایی که امروز دبستان این دهکده است ، مدرسه ایست که امیر اسعد آن را بنا کرده است .

امامزاده ابوالقاسم بن کیا ابوالحسن المؤید بالله
در دهکده جزما (امامزاده قاسم) دوهزار خرم آباد

امامزاده ابوالقاسم که امروز او را به نام «امامزاده قاسم» می‌شناسند ، پسر سید کیا ابوالحسن المؤید بالله (مدفون در لنگا) بن حسین بن هارون بن حسین بن محمد بن هارون بن محمد بن قاسم بن حسن بن زید بن امام حسن بن علی بن ابی طالب علیهم السلام است .^۱ این مرد از ائمه زیدی است که به قصد دعوت به ناحیه دوهزار آمد و همانجا پس از گذراندن دوران زندگی ، فوت و مدفون شده است .

سید ظهیر الدین این مرد را به نام «امامزاده ابوالقاسم» و دهکده ای که او در آن به خاک سپرده شده است به نام «قریه جزما» می‌خواند و در این باره چنین نوشته است : « و حقیر از وارکوه با معدودی قریب پنجاه شصت نفر سوار و پیاده به جانب کلیشم روانه شد و شب به قریه دیمرون گلیجان اقامت نموده ، روز شنبه دهم رجب را به قریه جزما که مزار مبارک امامزاده ابوالقاسم بن مؤید بالله علیهما الرحمة والغفران است فرود آمده .»^۲

بنای اصلی بقعه ، اطاقی است به ابعاد ۷ × ۵ متر که مصالح اصلی آن سنگ و گل و

۱- امامزاده قاسم : ده از دهستان دوهزار شهرستان شهسوار ، سی و نه کیلومتری جنوب غربی شهسوار و سه کیلومتری اشتوج (فرهنگ جغرافیایی ایران ، ج ۳) . ۲- نسب این مرد از تاریخ طبرستان ابن اسفندیار ص ۱۰۱ نقل شده است . ۳- تاریخ گیلان و دیلمستان ، ص ۴۴۸ .

مسجدی متصل به آن است (عکس شماره ۱۵). صندوقی چوبین مشبك در وسط اطاق، مرقد امامزاده ابوالقاسم را می پوشاند. چهارچوب قطور بالای صندوق و مشبكهای درشت سطح آن قدیمی است. چهار بدنه صندوق ظاهراً به یغما رفته و از نوسازی آن زمانی نمی گذرد. سه ستون قدیمی با سرستونهای بزرگ در طول بنا در وسط قرار داده و دوش کشی (حمالی) روی آن استوار کرده اند. پلورها از دو طرف بر روی این دوش کش قرار گرفته اند. بالای پلورها، پل کوبی با درزپوش زده است. در ورودی بقعه دولنگه چوبین قاب و آلت دار است (عکس شماره ۱۶).

مسجدی متصل به بنای بقعه است که ستون قطور و سرستون عظیم آن قدیمی است. در ورودی بقعه به مسجد، بزرگ و پرکاروان را باید از ظرایف هنری مازندران دانست. چهارچوب این در بر جای اصلی خود نصب و برقرار است و دولنگه در آن، از قدیمترین ایام بر سر جای خود قرار داشته اند. این دولنگه، یک بار به دست دزدان محلی دزدیده شد، اما زمانی نگذشت که آنها را پیدا کردند. سال گذشته ظاهراً با همکاری متولی يك لنگه آن تکه تکه شده و کتیبه بالا که رقم سازنده در بوده و نگار وسط که شمس بسیار بزرگی بوده به یغما رفته و تکه های پراکنده قاب گره لوزی و مثلث و پنج ضلعی و شش ضلعی آن در پشتی، در اختیار متولی است. لنگه دیگری که برجسای است به درازی ۲۱۵/۵ سانتیمتر و پهنای ۵۸ سانتیمتر و قطر ۴/۵ سانتیمتر است.

سراسر لنگه در، قاب و گره است. شمس وسط، ستاره ای ده ضلعی است که میان اضلاع مثلث شکل ستاره، ده لوزی قرار داده شده است و سایر قسمتهای زمینه در، با تکه های مثلثی و پنج ضلعی و شش ضلعی چوب شمشاد و آزاد که کنده کاریهای بسیار ظریف دارند، پر شده است (عکسهای شماره ۱۷، ۱۸ و ۱۹).

قسمت بالای این لنگه کتیبه ایست که درازای آن از لبه قاب ۳۷ و پهنای آن

۲۷/۵ سانتیمتر است و بر آن با خط خوش ثلث این عبارات حک شده است: «قدامر هذه الباب هاشم بن محمد الحسيني تاريخها فسی سنة ست وسبعمائيه هجرية» (عکس شماره ۲۰).

در محوطه اطراف بقعه گورستانی قدیمی است که در آن سه اصله درخت آزاد کهنسال است که محیط دایره تنه آنها به ترتیب ۵۶۰ و ۴۰۵ و ۳۲۰ سانتیمتر است. در گورستان این بقعه سنگهای قبوری که نسبتاً قدمتی دارند بدین قرارند:

« وفات مرحوم رمضانعلی ولدحیدر ۱۲۰۹ . »

« وفات مرحوم آقا حسین ولد مرحوم آقا صالح ۱۲۲۴ . نشانهها: مهر، تسبیح، دوانگشتر، شانه، تپانچه لوله بلند، خنجر، اسب و شمشیری قدیمی. »
« وفات مرحوم عباسقلی خان ولد حبیب الله خان ۱۲۷۸ . نشانهها: آتشدان و دو مرغ در دو طرف . »

« وفات مرحوم شیخ میرزا بابا ولد مرحوم ابوالفضل ۱۳۱۲ . نشانهها: مهر، تسبیح و شانه . »

بقعه صالح بن علی

در دهکده گلستان محله دوهزار خرم آباد

بنای اصلی از سنگ و گل است و صندوقی تخته ای ساده مرقد را پوشانیده است. سقف پلورکشی و پل کوبی و بام سراسر بنا را اخیراً حلب سر کرده اند.

قلعه کوتی

بر سمت راست آب دوهزار در دهکده کلیمش^۲

در محل خانه بیلاقی آقای فخرالدین مرشدی و در باغ اطراف آن آثار قلعه و

۱- گلستان محله: ده از دهستان دوهزار شهرستان شهسوار، سی و نه کیلومتری جنوب غربی شهسوار (فرهنگ جغرافیایی ایران، ج ۳). ۲- بکسر کاف و ضم شین.

بنایی قدیمی است. چندی قبل در اراضی باغ او حمامی قدیمی پیداشد که کاشیهای فراوان از آنجا به دست صاحب‌خانه افتاد و آنها را به خرم‌آباد نقل کرد. نگارنده نتوانست به این کاشیها دسترسی پیدا کند.

قلعه‌ای سر

بر بالای قلعه‌ای مسلط به دهکده کلیشم

بر بالای بازوی کوهی که به قلعه‌کوتی‌خانه آقای فخرالدین مرشدی ختم می‌شود آثار قلعه‌ای از سنگ و گچ است که ظاهراً قلعه نظامی و دفاعی دهکده کلیشم بوده، یا روزی اهالی این دهکده در آن می‌زیسته‌اند.

آثار قلعه‌ای قدیمی

در مرتع گردکوه^۱ و سیف‌چال دوهزار

بر بالای کوهی که مسلط بر دهکده بالاس دوهزار و دنباله بازوی نتیجه‌گردن است، آثار قلعه‌ای قدیمی است. دیوارهای طولانی این قلعه که از سنگ و گچ بنا شده است به ارتفاع یکی دو متر هنوز برجای است. چون بعضی قسمتهای دیوار قلعه از میان رفته است، طرح اصلی آن را نمی‌توان نشان داد.

شاه‌نشین‌دشت

نزدیک دهکده نوشای دوهزار

آثار بارو و غرفه‌هایی که درازای آن تا حدود سیصد متر می‌رسد، در این دشت دیده می‌شود. چنانکه اهالی می‌گفتند کاشیهایی لوزی شکل از این خرابه‌ها به دست آمده است.

۱- بکسر گاف و دال .

قلعه سی‌هزار

ظاهراً در سهزار خرم‌آباد تنکابن

علی‌بن شمس‌الدین لاهجی در باره قلعه سی‌هزار می‌نویسد که خان احمد خان «مبنای این بنای مبارک به دوازده برج تقسیم فرمودند و در هر برج شرفه‌عالیه و عمارات متعالیه بنا نهادند و به‌همه رکن بیوت موزونه مرفوعه مشید طرح انداختند و اتمام هر برج و رکن به‌عهده سردار الکهای نهادند و رکاب عالی از آن مقام متعالی مراجعت به‌خیر فرمود و در مدت سه سال متوالی سمت استکمال یافت.»^۱

را اینو در سفرنامه‌های مازندران و استراباد خود درباره این قلعه می‌نویسد:

«قلعه سی‌هزار در تنکابن در سال ۹۱۶ هجری بدوسیله سلطان احمد خان لاهجانی تعمیر شد. این کاخ دوازده برج داشت و ساختمانش سه سال به طول انجامید.»^۲

باقی آثار و بناهای تاریخی دوهزار خرم‌آباد تنکابن

۱- بقعه عوج‌بن‌علی در پایین اشتوج.^۳

۲- درختهای آزاد کهنسال و آثار ابنیه قدیمی در چلاکوه.^۴

۳- بقعه‌ای در دهکده نرس.^۵

۴- امامزاده‌ای به نام «رشدان» در نیمه راه نوشا به‌میان‌کوه در جنگل.

۵- جفت بزرگوار در اسل‌محل.^۶

۶- ساختمان خانم معظم - همسر محمدولسی‌خان سپهسالار - در سرداب‌بن

اسل‌محل.

۱- تاریخ‌خانی، ص ۳۸۰ و ۳۸۱ . ۲- ترجمه سفرنامه‌های رابینو، ص ۱۴۵ .

۳- بضم الف. ۴- بفتح ج. ۵- بفتح نون. ۶- بکسر تاء .

۷- بکسر الف و سین .

- ۷- ساختمان نصرت نظام (غلامحسین خان خلعت بری) بالای دهکده اسلمجوله.
 ۸- در محل دریا سرآجرهای قدیمی قالب بزرگ به دست می آید و سردا بههایی که اجسادی در آن است با کلویدن پیدا شده است.

باقی آثار و بناهای تاریخی سه هزار خرم آباد تنکابن

- ۱- بقعه‌ای در دهکده آرود.
 ۲- بقعه‌ای در دهکده قاضی مجله.
 ۳- گورستانی قدیمی در سر بالان^۱ که مردگان با وسایل دفن شده و رو به قبله نیستند.
 ۴- بقعه‌ای در دهکده شهرستان.
 ۵- مسجدی قدیمی در دهکده مران^۲.
 ۶- بقعه‌ای در دهکده تراز، پشت دهکده خانیان.
 ۷- خرابه‌های عمارت محدودلی خان سپهدار اعظم در دهکده میان رود^۳، نزدیک آب گرم سه هزار.
 ۸- کاروانسرای علی قلی خان امیر اسعد در گدوک سلجبار^۴.

۶- بناها و آثار تاریخی نشانی تنکابن

قلعه رود پشت

در دهکده رود پشت زوار تنکابن^۱

این قلعه از کوه تپه‌های قدیمی است که سطح بالای آن در حدود هزار متر مربع است.

آثار ساختمانهای قدیمی

در دهکده قلعه سر^۲ نشانی تنکابن

دهکده قلعه سر بر سر یکی از تپه‌های قدیمی بنا شده و هنگام کندن پی برای ساختمانهای تازه به آثار قدیمی برمی‌خورند.

آثار قلعه خرابه‌ای کهن

بر بالای تپه‌ای دستی میان دهکده هنگو^۳ و مالن کوه^۴ (معلم کوه)^۵

این خاکریز دستی بزرگ که سطح دایره بالای آن در حدود هزار و پانصد

۱- چون در ناحیه زوار تنها این قلعه کوهی بود این اثر ناحیه زوار را جزء نشانی یاد کردیم. ۲- قلعه سر: ده از دهستان نشانی شهرستان شهنسوار، ۱۵/۵ کیلومتری جنوب شرقی شهنسوار و دو کیلومتری جنوب شوسه شهنسوار به چالوس (فرهنگ جغرافیایی ایران، ج ۳). ۳- بفتح هاء. ۴- بکسر لام. ۵- معلم کوه: ده از دهستان نشانی شهرستان شهنسوار، هفده کیلومتری شرقی شهنسوار و چهار کیلومتری جنوب شوسه شهنسوار به چالوس (فرهنگ جغرافیایی ایران، ج ۳).

۱- بفتح سین و کسر راء. ۲- بفتح میم. ۳- میانرود: ده از دهستان سه هزار شهرستان شهنسوار، نه کیلومتری جنوب غربی شهنسوار (فرهنگ جغرافیایی ایران، ج ۳). ۴- بفتح سین و لام.

متر مربع است، در جنوب دهکده هنگو و شمال مالن کوه (معلم کوه) است و ظاهراً از کوتیهای قدیمی این صفحات است که به باغ مرکبات تبدیل شده است.

قلعه‌ای قدیمی

در دهکده کرزل^۱ نشتارود تنکابن

خاک ریزدستی کرزل از کوتیهای قدیمی این نقاط است. از بنای اصلی قلعه چیزی برجای نبود.

بقعه شاه رشید

بر سر قلعه داغ کوه نشتای تنکابن

این بقعه را جزء بقاعی باید دانست که بر سر کوه‌های بلند از نظر احترام به یکی از مظاهر عظیم طبیعت ساخته‌اند. بنای بقعه آلونک مانند چوبین است و حصاری سنگ چین دارد. قبور قدیمی اطراف آن قابل ذکر و بررسی است.

گورستان قدیمی حسنا^۲

در ییلاق نشتای تنکابن

نزدیک دهکده کچه ناخن^۳ در کوهستان نشتا قبور زیادی معروف به قبور گبری است که مردگان سمت قبلی دفن نشده‌اند.

سیا قلعه

طرف شمال دهکده جهان آباد نشتای تنکابن

بر تپه‌ای که نزدیک این دهکده است آثاری از قلعه خرابه‌ای برجاست.

۱- بضم کاف و کسر ذاء . ۲- بفتح حاء و سین . ۳- بفتح کاف و کسر ج .

امامزاده‌ای

در دهکده رودگر محله نشتارود تنکابن

بر کنار گورستان قدیمی این دهکده که بر سر راه است بقعه‌ای قدیمی بوده که فعلاً تمام بنا را نوسازی کرده‌اند و آثار قدیمی را از میان برده‌اند.

عمارت مرحوم هدایت‌الله مسعود الملک

در رودگر محله نشتای تنکابن

طرح عمارت اندرونی همانند عمارت منتظم دیوان در گلیجان بوده است. درازای بنا در حدود سی متر و پهنای آن به هیجده متر می‌رسیده و بیست و چهار اطاق داشته است. این بنا یکسره از میان رفته و فقط پی و بنیاد آن برجای است. ظاهراً این بنا در دوران آبادانی از بناهای خوب دوران قاجاری بوده است. هدایت‌الله خان عمارتی هم در اوآن رودبار داشت که فعلاً برپای است. بیشتر وسایل این ساختمان از بادکوبه آمده است.

قلعه مارپیچ

در دهکده لوله‌ده نشتای تنکابن

در شمال دهکده لوله‌ده قلعه کوتی قدیمی است که اهالی اظهار می‌کردند از این کوتی آجرهایی به قطر پنج سانتیمتر و به ابعاد بیست سانتیمتر بیرون می‌آید.

طبله کوتی

در پایین دهکده لوله‌ده نشتای تنکابن

بالای تپه‌ای که خاک دستی است آثار قلعه خرابه‌ای قدیمی دیده می‌شود. در

۱- اوآن بضم الف اول از دهکده‌های رودبار است که در حدود یکی دو کیلومتر از دیکین بالاتر است و دریاچه کوچک زیبایی دارد.

پای این خاکریز چشمه‌ای به نام «هفت چشمه» است .

درخت سفیددار

در دهکده فقیه آباد نشتای تنکابن

درختی عظیم سفیددار درکنار رودخانه سنگرج کیله این دهکده هست که محیط دایره تنه آن بالغ بر ده متر است .

امامزاده مختار

در دهکده فقیه آباد نشتای تنکابن

بنای قدیمی بقعه را خراب کرده بودند و به جای آن بنایی نو ساخته بسودند .
دری نسبتاً ظریف قدیمی باکنده کاری و حاشیه بندی داشت . بقعه در میان گورستانی قدیمی است که درختان ملیج و کرزل و شمشاد در محوطه آن زیاد است .
محیط دایره تنه درختان کرزل به ترتیب ۴۱۰ و ۳۶۰ و ۳۲۰ سانتیمتر است .
سه درخت مازوی بلند در این محوطه است که بر اثر صاعقه يك سوم قسمت بالای آنها از میان رفته بود و درختان در حال خشك شدن بودند .

۷- بناها و آثار تاریخی لنگای تنکابن

عمارت میرزا محمدخان ازعموزادگان سردار^۱

در دهکده عباس آباد لنگای تنکابن

محمد معصوم شیرازی در سال ۱۳۱۴ قمری در این خانه دعوت داشته و می نویسد «عمارت برزبر تپه‌ای سبز واقع است و ساحل باصفای خوبی است .»^۲
در عباس آباد امروز دو محل ساختمان اعیان نشین شناخته می شود . یکی محل ساختمان دبستان دخترانه فردوسی عباس آباد که اراضی آن متعلق به عباس نکوئی بوده است و دیگری اراضی متصل به پاسگاه ژاندارمری امروز که تپه مانندی است و متعلق به ضیغم الممالک بوده است . ظاهراً این اراضی و تپه آن محل خانه میرزا محمدخان بوده که به دست پسران او محمودخان یاور و حسن آقا افتاده است .

چهل دختر شهر

در شمال دهکده سرلنگای تنکابن

ظاهراً دهکده‌ای قدیمی در این اراضی بوده که فعلاً خرابه‌های آن باقی است . آجرهایی به ابعاد ۱۶ × ۱۶ و قطر ۳ سانتیمتر ، نظیر آجرهای شهر ری ، در این

۱- منظور از سردار، میرزا حبیب‌الله خان ساعدالدوله پسر محمدولی خان است .

۲- طرائق الحقایق ، ج ۳ ، ص ۶۲۶ .

اراضی به دست می‌آید. درخت نارنج کهنسالی در این اراضی است که در حدود چهارصد سال عمر دارد.

بقعه سید ابوالحسن (ابوالحسین) ^۱ المؤمنین بالله معروف به مشهدی سره در دهکده لنگای تنکابن

ابن اسفندیار در تاریخ خود نسب این مرد را آورده و از مراتب فضل او چنین یاد کرده است « کیا ابوالحسین المشهور به مؤید بالله ملقب به عضدالدوله پسر حسین پسر هارون پسر حسین پسر محمد پسر هارون پسر محمد پسر قاسم پسر حسن پسر زید پسر امام السبط حسن پسر علی امیر المؤمنین علیهم السلام. سید ابوالحسین به دیلمان خلق را دعوت کرد. جمله گیل و دیلم اجابت فرمودند. در بغداد تحصیل علم از سید ابوالعباس کرد و بعد از آن به قاضی القضاة عبدالجبار همدانی پیوست و در مجلس او تخریج افتاد و به نهایت رسید. از نوشته‌های او: کتاب التجرید و کتاب الشرح لکتاب البلغه و کتاب النصره و کتاب الافادة و دیوان اشعار او مجلدی ضخیم برمی‌آید. ^۲

باز در جای دیگر کتاب خود می‌نویسد « در هفتاد و اند سالگی در سنه ۴۲۱ روز عرفه یکشنبه وفات یافت. دوشنبه عیداضحی در لنگا که سرای او بود مدفون شد. هنوز تربت او ظاهر است و مشهدی برقرار. ^۳

سید ظهیرالدین در کتاب خود از این مرد یاد کرده است. در شرح حال سید رکابزن کیا می‌نویسد: « و این سید رکابزن کیا از نبره هدایت پناه عرفان دستگاه، امامت قباب، عدالت انتساب کیا ابوالحسین المشهور به مؤید بالله قدس سره که مردم آن ولایت (یعنی تنکابن) و بعضی از رستم‌دار و کوهستان آن دیار مذهب او دارند و او

۱- در متون تاریخی نام این مرد «ابوالحسین» ضبط شده و مردم او را به نام «سید ابوالحسن» می‌شناسند و ظاهراً ضبط متون صحیح است. ۲- تاریخ طبرستان صفحات ۹۸ و ۹۹. ۳- تاریخ طبرستان، ص ۱۰۱.

زیدی مذهب بوده است. ^۱

راینو شرحی در حاشیه صفحه ۲۵ و ۲۶ تاریخ گیلان و دیلمستان درباره این مرد نوشته، و نسب او را چنین آورده است: «سید ابوالحسین المؤمنین بالله عضدالدوله و سید ابوطالب یحیی الناطق بالحق ولدان الحسین بن هارون بن الحسین بن محمد بن القاسم بن الحسین بن زید بن الامام السبط الحسن بن علی بن ابی طالب.»

در میان نامه‌هایی که راینو در آخر کتاب تاریخ گیلان و دیلمستان چاپ کرده است در نامه جوائیه خان احمدخان به میرجلیل قاری گو که چنین آمده است: « ولعنت به این مذهب روا باشد که ناصرالحق و بعد از او ابوالحسین که در لنگای تنکابن قبرش واقع است و زیدیان او را مؤید بالله می‌نامند و امثال او را که این طبقه در ادعیه خودشان یحیی و قاسم علیه السلام می‌گویند ... » ^۲

راینو در سال ۱۳۲۷ قمری از این محل دیدن کرده و درباره آن می‌نویسد: « سید ابوالحسین المؤمنین بالله که در دیلمان به تبلیغات دینی می‌پرداخت، دهکده لنگارا متصرف شد و مقر خود قرار داد و در سال ۴۲۱ قمری در آنجا وفات یافت. او را در خانه خود به خاک سپردند. قبر او تا قرن دهم هجری زیارتگاه بود. ^۳

بقعه‌ای که مدفن این مرد است تا امروز بر جای است و مردم از دورترین نقاط به زیارت او می‌آیند. نگارنده که روز قتل امام حسن یعنی روز سه‌شنبه چهاردهم فروردین ماه ۱۳۵۲ از این بقعه دیدن می‌کرد، صدها تن به زیارت او آمده بودند. بنسای قدیمی را اخیراً خراب کرده بودند و به جای آن بنایی چهارگوشه که چهار طرف آن ایوان است ساخته بودند. بقعه در محوطه نسبه وسیعی است که گورهای

۱- تاریخ گیلان و دیلمستان چاپ نگارنده، ص ۲۷. ۲- ضمیمه آخر کتاب تاریخ گیلان و دیلمستان چاپ راینو، ص ۱۱. ۳- متن انگلیسی سفرنامه مازندران و استراباد راینو، ص ۲۵.

قدیمی در اطراف آن به چشم می خورد. سنگی توخالی که نظیر آن در صفحات گیلان زیاد دیده شده است در این گورستان است. درازای آن ۱۲۳ و بلندی آن ۴۲ و قطر آن ۲۲ سانتیمتر است. درخت آزاد کهنسالی در محوطه گورستان است که محیط دایره تنه آن ۳۶۳ سانتیمتر است.

بقعه ایوب پیغمبر در دهکده بندین^۱ لنگای تنگابن

محمد معصوم شیرازی، صاحب طرائق الحقایق، جمعه هشتم شوال سال هزار سیصد و چهارده قمری از بقعه ایوب پیغمبر دیدن کرده و درباره آن نوشته است:

« چون به محله ایوب رسیدیم صحن و ایوان و بقعه نمایان شد. پیاده شدیم. می گویند مزار حضرت ایوب پیغامبر است و قدری شکست به واسطه زلزله به طاقش رسیده و بر لوحه‌ای که بر صندوق آویزان بود، چنین نوشته‌اند: ایوب بن موجربن تاریخ بن عیص بن اسحاق بن ابراهیم علیهم السلام. و بر حول آنجا قبور بسیار است و این اشعار به نحو کتیبه به دور آن ایوان نوشته شده:

خطی ز آب طلال منشی قضا و قدر	نوشته بر در این کاروانسرای دو در
که ای ز قافله و اماندگان ره پیمما	اگر کنید در این کاروانسرای گذر
ز یک درش چو نسیم صبا درون آئید	برون روید چو خورشید از در دیگر
همین رواق ز رانددود را که می بینی	نشیمن جسم و کاوس بود بسا نوذر
پدر چو جان عزیزش بد لب رسید بگفت	یکی نصیحت من گوش کن تو جان پدر
به هر دیار که در چشم خلق خوار شدی	سبک سفر کن از آنجا برو به جای دگر

۱- بندین: ده کوچکی از دهستان لنگا شهرستان شهسوار در بیست و هشت کیلومتری جنوب شرقی شهسوار و هفت کیلومتری راه شهسوار به چالوس است (فرهنگ جغرافیایی ایران، ج ۳).

درخت اگر متحرک شدی ز جای به جای نه جور ازه کشیدی و نه جفای تبر^۱ و چشمه‌ای در آن نزدیکی است که کرم ایوب در آنجا هست. گویند این همان چشمه‌ای است که ایوب بدن خود را در آن شست و کرمها در آن بماند.

«تحقیق آنست که ایوب بن عیص بن اسحاق که در قرآن مجید مذکور است و امرئ‌اؤ نامش لبیا بنت یعقوب است و بعد از هفت سال ابتلا و طول مرض عرض کرد «انی مسنی الشیطان بنصب و عذاب» و حضرت باری فرمود «ارکض برجلک هذا مغتسل بارد و شراب» منزل مبارکش در قریه «نوا» برون سما بوده و «نوا» از مضافات «حوران» (بفتح حاء حطی) در دو منزلی دمشق است و محل خوش آب و هوا و باصفائی است.^۲ در مرصدا الاطلاع چنین آمده است:

«نوا بلفظ جمع نوا التمر، بلیده من اعمال حوران و قیل هی قصبته و هی منزل ایوب و بها قبر سام ابن نوح.» و باز گوید:

«دیر ایوب قریه بحوران من اعمال دمشق کان یسکنها ایوب و بها ابتلاه الله عزوجل و بها العین التي ارکض برجله والصخرة التي کان علیها و بها قبره.»^۳

بنای اصلی بقعه ایوب چهار گوشه و چهار طرف آن ایوان است. هر ایوان نه ستون هشت ضلعی دو به دو برابر دارد. در دو طرف در ورودی بقعه، در ردیف ستونهای جلو ایوان، دو ستون لاج لنگری هفت و هشت است. سرستونها، دهان اثر دری و بسیار ظریف کار شده است. سقف بقعه و ایوانها پلورکشی و پل کوبی است. سراسر بام بنا، سفال سرام است.

در محوطه اطراف بقعه گورستانی قدیمی است. این سنگ قبرها در آنجا دیده شد:

۱- از این کتیبه‌ها امروز آثاری برجای نیست. ۲- طرائق الحقایق، ج ۳، ص ۶۲۴ و ۶۲۵. ۳- همین کتاب، ص ۶۲۵.

« وفات مرحومه مغفوره رضوان جایگاه زینب خانم بنت مرحوم حاجی علی جوربندی . نشانه‌ها: مهر، تسبیح، گلاب‌پاش، بینکی، دلوازه و قیچی. »
 « وفات مرحومه مغفوره رضوان جایگاه ... بنت ملامشهدی جوربندی لنگا ۱۲۷۳ . نشانه‌ها: قیچی، گلاب‌پاش، دلوازه و بینکی. »

« وفات مرحوم کر بلائی شاه نظر ولد مرحوم الهی جوربند لنگا سنه ۱۲۷۳. »
 در حاشیه این سنگ این دوبیت با خط خوش نستعلیق حک شده است:

« یارب همه را بمصطفی بخش جرم همه را بمرتضی بخش
 از بعد حسن امام مظلوم ما را بشهید کربلا بخش
 نشانه‌ها: مهر، تسبیح، شانه و آتشدان. »

« وفات مرحومه مهره بانو بنت علی رضا ۱۲۷۴ . نشانه‌ها: مهر، تسبیح، گلاب‌پاش، دلوازه و بینکی. »

« وفات مرحومه زینب بنت مرحوم کر بلائی حاجی سنه ۱۲۷۶ . نشانه‌ها: مهر، تسبیح، گلاب‌پاش، قیچی، دلوازه و بینکی. »

ون‌دار (زبان گنجشک) کهنسالی در اراضی این گورستان است که محیط دایره تنه آن ۳۲۵ سانتیمتر است.

گورستان قدیمی

در مرتع کلب سرا^۱، درخاس کوه^۲، از مراتع لنگای تنکابن

درازای گورهای این قبرستان خارج از اندازه است. در کندوکاوها خنجر و شمشیر به دست آورده‌اند.

۱- بفتح کاف و کسر باء و فتح سین. ۲- خاس کوه (بکسر سین) یعنی کوه بدون

درخت.

گورستان قدیمی

در کک‌نشین^۱ از بیلاقات لنگای تنکابن

درازای گورهای این قبرستان بیش از اندازه معمول است.

قلعه کوتی قدیمی به نام سفیدخانه

میان دهکده کرگاس^۲ و تالش خیل لنگای تنکابن

خاکریز دستی مدوری است که اطراف آن خندقی عظیم است. سطح دایره بالای این کوتی بیش از هزار متر مربع است و ارتفاع خاک ریز آن به ده متر می‌رسد. از خندق اطراف آن، جای به‌جای، گازهایی به شکل حباب از آب بیرون می‌آید که قابل احتراق است. زنگ و رنگ آب این خندق سبب شده است که مردم آن را «نفت‌چاه» بخوانند اما هیچگونه نشانی از نفت در اینجا نیست و این گازهم گازهای اتان و متان یا گازهایی همانند آنها است که در باتلاقها زیاد است.

قلعه و رگام‌چال^۳

در چهار کیلومتری کرگاس از دهکده‌های لنگای تنکابن

در این قلعه آثار چاهی نسبتاً عمیق است که ظاهراً فرارگاه قلعه بوده است.

امامزاده شاهرضا

در دهکده کرگاس لنگای تنکابن

بیرون دهکده در میان درختان توسکای قطور کهنسال گوری ساده است و

بنایی ندارد.

۱- بفتح کاف اول. ۲- کرگاس (بفتح کاف) ده از دهستان لنگای شهرستان شهسوار

۲۵/۵ کیلومتری جنوب شرقی شهسوار و ۲/۵ کیلومتری جنوب شوسه شهسوار به چالوس

(فرهنگ جغرافیایی ایران، ج ۳). ۳- بفتح واو.

رنگین پل در خشک‌داران لنگای تنکابن

رنگین پل ، پل بزرگی در مسیر راه شاه‌عباسی ، نزدیک خشک‌داران بود . آجرهای آن را برای بناهای شخصی یا عمومی بردند. باقی راه که در دو طرف پل بازمانده بود، داخل اراضی واگذاری شد و از میان رفت.

بقعه سیدعلی بن سیدحمزه در اراضی اسبچین لنگای تنکابن

بنای بقعه نوساز و برسمت راست جاده عباس آباد به ساقی کلابه است. سه طرف آن ایوان دارد . سقف ایوانها ، پلورکشی است و برشیرسره‌های دو طرف متکی است. صندوقی چوبین و دری ساده دارد . شمشادهای کهنسالی اطراف بقعه است . محیط دایره تنه یکی از آنها به ۱۲۳ سانتیمتر می‌رسد. درختان پلت (افرا) در محوطه اطراف بقعه زیاد است . محیط دایره تنه قطورترین آنها بالغ بر ۲۸۰ سانتیمتر است .

آثار بناهای قدیمی

در جنگلهای دهکده اسبچین از بلوک لنگای تنکابن

راینو در سال ۱۹۰۹ میلادی (۱۳۲۷ قمری) از این خرابه‌ها بازدید کرده و در باره آنها می‌نویسد : « پس از گذشتن از گنجه‌رود و پکی باغ، در طرف راست جاده ، درختان عظیم جنگلی است. از آنجا راهی است که از میان درختان به خرابه‌های بنایی قدیمی می‌رسد . از وضع سابق بنا ، اثری روشن دیده نمی‌شود که بتوان گفت قلعه یا بنایی دیگر است . مردم بقدری برای دسترسی به آجر ، در آنجا چاله کنده‌اند که هیچگونه وسیله شناختن وضع اصلی بنا را باقی نگذاشته‌اند . نام تمام این اراضی

۱- اسبچین : ده اذدهستان لنگا شهسوار، بیست و شش کیلومتری جنوب شرقی شهسوار و کنار راه شهسوار به چالوس (فرهنگ جغرافیایی ایران، ج ۳).

اسبچین است و می‌گفتند که شخصی با قدرت، بدنام عثمان خان، در ایام قدیم در آنجا منزل داشته است.^۱

بقعه آقا سیدمحمد در اراضی دهکده اسبچین لنگای تنکابن

بقعه‌ای ساده است که یک طرف آن ایوان دارد و سراسر بام بنا، حلب‌سراست. شمشادی کهنسال که محیط دایره تنه آن به ۱۲۵ سانتیمتر می‌رسد ، در محوطه بقعه بود .

نرگس کوتی در اراضی دهکده اسبچین لنگای تنکابن

متصل به بقعه آقا سیدمحمد، کوتی وسیعی است که یک طرف آن آب اسبچین است که از شیرچشمه عثمان سرا ، سرچشمه می‌گیرد و یک طرف آن گراب است . سنگهای فراوان که ظاهراً از مصالح بناهای قدیمی این تپه بوده است ، در پهنه آن دیده می‌شود .

عمارت

نزدیک دهکده اسبچین لنگای تنکابن

عمارت ، آثار بناهای قدیمی است که ابتدای آن از قلعه کوتی میان امرج کلا و اسبچین شروع می‌شود و دنباله آن برپشته‌هایی موازی با ساحل دریا ، در باغ آقای رحمن قلی خان خلعت بری به پایان می‌رسد . طول قلعه کوتی میان امرج کلا و اسبچین که شمالی جنوبی است، بالغ بر صد متر و عرض آن در حدود پنجاه متر است . آجرهایی به ابعاد ۲۶ × ۲۶ × ۲۶ سانتیمتر با سنگ و سفال فراوان در این اراضی دیده می‌شود.

۱- متن انگلیسی سفرنامه مازندران و استراباد راینو، ص ۲۵ .

دنباله این آثار برپشته مانندی که مسلط بر ساحل دریاست، به طرف شرق پیش می‌رود. دو طرف این پشته طولانی، ظاهراً خندق بوده است. خانه رحمن‌قلی خان نیز بر روی دنباله همین پشته ساخته شده است. آثار سفال بی‌لغاب فراوان بر روی این پشته دیده می‌شود. آثار آب‌انبار و گنگهای زیاد در شالوده بنای خانه رحمن‌قلی خان پیدا شده است. ظاهراً این آثار استحکامات زیدیان بوده که به دست شاه‌عباس خراب شده است.

مزاری به نام سیده فاطمه

بر سر راه اسپچین و خش کلا ۱

در این مزار که باقی‌مانده جنگلی بسیار قدیمی است درخت پلت (افرا) کهنسالی که محیط دایره تنه آن ۶۵۰ سانتیمتر است دیده می‌شود. شمشادهای قطور قدیمی نیز زیاد است. محیط دایره تنه یکی از آنها ۱۱۵ و دیگری ۱۰۵ سانتیمتر است. درختان لرگ و کرات قطور نیز زیاد دیده می‌شود.

بقعه سید حسین

در دهکده تازه‌آباد، کنار راه ساحلی اسپچین به ساقی کلا ۱ به

بقعه قدیمی را خراب کرده بودند و به جای آن بنایی با بلوک سیمانی ساخته بودند که چهار طرف آن ایوان داشت و بنای آن نیمه تمام بود.

در گورستان اطراف بقعه، سنگ قبرهای قدیمی دیده شد که ظاهراً حکایت از قدمت این بقعه می‌کند. سنگها بزرگ و مستطیل شکل و تقریباً دوسوم هر یک در خاک بود و ما مجبور شدیم یکایک آنها را با کندوکو زیاد بیرون آوریم. بدبختانه بر اثر فرسودگی زیاد تمام عبارات آن خوانده نشد.

بر حاشیه سنگ قبر اول آیه الکرسی و در مربع بالای متن:

۱- بفتح خاء و کاف.

«... الدین بن حاجی ... شاد رخ...»

و در زیر این مربع دنباله آیه الکرسی.

«کرسیه السموات والارض ولا یؤده حفظهما وهو العلی العظیم.»

سنگ قبر دوم به قطر ۱۰ و پهنای ۴۲ سانتیمتر است و درازای آن به علت شکستگی

معلوم نشد. بر حاشیه این سنگ نیز «آیه الکرسی» و در مربع بالای متن:

«هذا القبر المرحومه فاطمه خاتون بنت حاجی شمس الدین خلیل.»

و زیر مربع بالا دنباله آیه الکرسی «لا یؤده حفظهما وهو العلی العظیم» با خط

بسیار خوشی حک شده بود. چهار مصراع شعر فارسی زیر این قسمت از آیه الکرسی

بود که کلمات پراکنده‌ای از آنها خوانده می‌شد.

بر حاشیه سنگ قبر سوم آیه الکرسی و در متن: «کاظم و یک حسین و دو حسن»

خوانده می‌شود. سایر کلمات خورده شده و از میان رفته است.

بر حاشیه سنگ قبر چهارم آیه الکرسی و در متن زیر نام صاحب قبر که خوانده

نشد «فی تاریخ شهر جمادی الاخر سنه ثمان و خمسین و تسعمایه» واضح و روشن خوانده

می‌شود.

سنگ قبری تو خالی به درازای ۱۱۶ و پهنای ۴۵ و بلندی ۴۶ سانتیمتر در

گورستان این بقعه است که بر حاشیه بالای آن آیه الکرسی حک شده است. سایر

نوشته‌های آن از میان رفته است.

بقعه دانیال پیغمبر

در دهکده دانیال ۱ از دهکده‌های لنگای تنکابن

بنایی است مستطیل که طرف شرقی و شمالی آن ایوان دارد. ایوانها دارای

۱- دانیال: ده ازدهستان لنگا شهرستان شهسوار، سی و شش کیلومتری جنوب شرقی

شهسوار و چهار کیلومتری جنوب شوسه شهسوار به چالوس (فرهنگ جغرافیایی ایران، ج ۳).

ستون با سرستونهای قدیمی است. دو در ورودی در شمال و جنوب بقعه است. حرم بقعه با نرده‌ای به دو قسمت تقسیم شده است. صندوقی چوبین قصاب‌گره نسبتاً پرکار، قبر را پوشانده است. درازای آن ۱۷۸ و پهنای آن ۹۵ و بلندی آن ۹۷ سانتیمتر است. در سمت قبلی برقاب پایین صندوق باخط نسخ متوسط این آیات حک شده است:

«بسمله و سورة انا انزلنا - تا - لیلۃ القدر خیر.»

برقاب پایین سمت شمال این عبارات خوانده می‌شود:

«عمل استاد محمد بن استاد عباسعلی کلج ساکن نوشان سنه ۱۲۲۰ غفرالله له.»

بر دیوارهای بقعه، گچ‌بریهای بسیار ظریف است که در نوع خود بی نظیر است و شباهت زیادی به رسامی دارد.

در تعطیلات عید سال ۱۳۵۲ که از این بقعه بازدید کردم، بنای آن را با گچ-بریهای ظریف خراب کرده بودند و گنبد و بارگامی بجای آن ساخته بودند اما صندوق که قسمتی از آن به سرقت رفته بود برجای بود. دو لنگه در قدیمی بقعه نیز ظاهراً به سرقت رفته است. از موزه ایران باستان و اوقاف شهسوار کسب خبر شد، از آنها اطلاعی نداشتند.

قلعه کشک سر

بر بالای کوهی منفرد نزدیک دهکده نارنج بندین^۲ لنگای تنکابن

بر بالای این کوه که قلعه‌ای منفرد است اما بازوی آن به کوههای شرقی اتصال دارد، آثار قلعه‌ای کهن دیده می‌شود. طرح قلعه به علت روئیدن درختان جنگلی فراوان، معلوم نشد. پاره‌های آجر و گچ به طور پراکنده بر بالای این کوه دیده می‌شود.

۱- بفتح کاف اول و کسر کاف دوم. ۲- نارنج بندین: ده از دهستان لنگا شهرستان شهسوار، سی و هفت کیلومتری جنوب شرقی شهسوار و چهار کیلومتری راه شهسوار به چالوس (فرهنگ جغرافیایی ایران، ج ۳).

تپه کرات چاک^۱

در جنوب دهکده چارز^۲ از دهکده‌های لنگای تنکابن

بر بالای این تپه آثار قلعه‌ای قدیمی است و راه چارز به پیشنبور کلاردشت از کنار این قلعه می‌گذرد.

شاه نشینک

در اراضی مترس^۳ چارز لنگای تنکابن

بر سر راه چارز به پیشنبور به تپه‌ای منفرد برمی‌خوریم که سطح بالای آن در حدود پانصد متر مربع است و به «شاه نشینک» معروف است. راهی که از پای این تپه می‌گذرد قدیمی است و سنگ‌چین دارد.

آثار خرابه‌های دهکده‌ای قدیمی

نزدیک شالی زار گرده لپو^۴ در اراضی دهکده چارز لنگای تنکابن

در این اراضی سنگ‌چین‌های قدیمی زیاد است و ظاهراً دیوارهای خانه‌های دهکده‌ای قدیمی است.

آثار بنایی قدیمی

بر قلعه بیه‌غوره^۵ در جنگل و شبکه سرا^۶ از اراضی چارز لنگای تنکابن

بر قلعه کوهی منفرد به نام «بیه‌غوره» پاره‌آجرهای فراوان دیده می‌شود.

گورستانی قدیمی

در اراضی مازی گاسر چارز لنگای تنکابن

گورهای قدیمی فراوان در اراضی مازی گاسر چارز برجای است.

۱- بکسر کاف اول. ۲- بفتح راء. چارز ده کوچکی از دهستان لنگا شهرستان شهسوار، یک کیلومتری کلارآباد (فرهنگ جغرافیایی ایران، ج ۳). ۳- بفتح میم و تاء. ۴- بکسر گاف و دال و فتح لام. ۵- بکسر باء. ۶- بفتح واو و سین.

تپه کالار^۱

در باغ چای وراثت ساعد الممالک خلعت بری و صفر و
اسماعیل کلاری در کالار آباد^۲ لنگای تنکابن

این تپه که از کوتیهای قدیمی است فعلاً تبدیل به باغ چای شده است. کوههای جنوب شرقی این تپه به نام «پس قار»^۳ معروف است.

امامزاده سیدالوافی
در کالار آباد لنگای تنکابن

در محوطه جنگلی بسیار وسیع و زیبایی بقعه‌ای قدیمی بوده که اخیراً آن را خراب کرده و به جای آن بقعه‌ای نوساز بزرگ ساخته‌اند. گورستان اطراف بقعه قدیمی است. سنگ قبر مرمر کوچکی در این گورستان دیده شد که این عبارات بر آن حک شده بود:

«وفات مرحوم عسکر ولد مرحوم گل محمد جردورونی مورخ ۱۲۹۵. نشانه‌ها:

تسبیح، مهر، شانه و انگشتر.»

سرو عجب عظیمی بر سکویی در شرق امامزاده است که محیط دایره تنه آن بالغ بر ۴۴۰ سانتیمتر است. عمر این سرو ظاهراً بیش از هزار سال است.

قلعه‌ای قدیمی

بر بالای تپه‌ای در جنگل اسکوله سر کالار آباد لنگای تنکابن

از آثاری که از این قلعه قدیمی برجای است، چاهی است در سنگ که مقداری

- ۱- بفتح کاف . ۲- کالار آباد : ده از دهستان لنکا شهرستان شهسوار ، سی و هشت کیلومتری جنوب شرقی شهسوار و سه کیلومتری جنوب شوسه شهسوار به چالوس (فرهنگ جغرافیایی ایران، ج ۳) . ۳- ظاهراً شکل دیگری از پس قلا و پس قلعه است.
- ۴- بضم الف و فتح سین دوم .

از آن بر شده و چهارپنچ متر آن برجای است.

آثار بنایی قدیمی در محلی به نام کلیک^۱
نزدیک دهکده چیسای لنگای تنکابن

گذشته از آثار بنا در این محل، چاهی به عمق چهارمتر برجای است. می‌گویند چاهی که در قلعه اسکوله سر است با این چاه ارتباط داشته است .

آثار بنایی قدیمی
در توت باغک چیسای لنگای تنکابن

خرابه‌های بنایی قدیمی در این اراضی که روزی توت باغ بوده است، دیده می‌شود .

قلاسر (= قلعه سر)

بر تیره‌ای در جنوب دهکده یال‌بندان لنگای تنکابن

بر سر تیره‌ای که تقریباً شرقی غربی است و در میان چکیز بند^۲ و خشک دره و یال‌بندان و گردکوه است آثار قلعه‌ای قدیمی دیده می‌شود . مصالح ساختمانی قلعه سنگ و گچ و آجر بوده است. ابعاد آجرها ۵ × ۲۶ × ۲۶ سانتیمتر است . کندوکاو زیاد و روئیدن درختان جنگلی شکل و طرح قلعه را از میان برده است .

راه شاه عباسی

در خاک تنکابن

مسیر این راه را تا شیخ زاهد محله پیش از این نوشته‌ایم . دنباله آن از شیخ زاهد محله به سخت سر (رامسر) می‌آمده است . این قسمت از راه را با سنگهای بسیار

- ۱- بضم کاف و سکون لام و فتح باء .
- ۲- بفتح ج و باء .

بزرگ فرش کرده بوده‌اند. از سخت‌سر، از وسط دهکده گلیجان به دهکده توکله می‌رفت و از دهکده‌های تشکون و سیاورز و شهرسر و کشکستان و مازوبن به پلنگ آباد نشتا و غرب دهکده پلنگ کلا می‌رسید. در حوالی تالش خیل و کلام گافه، چهارراهی متعددی داشت. دنباله راه از دهکده اسپین به قریه دانیال متصل می‌شد. پل معروف به «رنگین پل» در این مسیر بوده است که آجرهای آن را برای بناهای شخصی و عمومی برده‌اند. از اینجا دنباله راه به جیسا و شمال نارنج بندبن که معروف به «کوتی» بازار بندبن است می‌رفته است. دنباله راه از پایین اسپین رود و چارز می‌گشته و آثار آن تا امروز برجای است. این جاده پایین تر یعنی شمالی تر از جاده کمونی است که از نارنج بندبن به چارز می‌آید.

قلعه پلنگ^۱

دژی قدیمی در تنکابن

محل اصلی این قلعه را نیافتیم. این قلعه در سال ۹۱۲ به دست خان احمد - خان گیلانی گشوده شده است.^۲ دو دهکده «پلنگ آباد»^۳ و «پلنگ کلا»^۴ که هم نام با این قلعه بودند سبب شد که به این دو دهکده سری بز نیم ولی در اطراف این دو دهکده قدیمی نیز اثری از این قلعه نیافتیم.

۱- تاریخ خانی ص ۲۱۴ و ۲۱۵. ۲- تاریخ خانی ص ۲۷۱. در ترجمه سفرنامه مازندران و استرآباد رایینو، ص ۱۷۵، نام این قلعه را از تاریخ خانی نقل کرده است. ۳- پلنگ آباد بالا و پایین دو ده از دهستان نشتا شهرستان شهسوار در هفده کیلومتری جنوب شرقی شهسوار و دو کیلومتری جنوب شوسه شهسوار به چالوس (فرهنگ جغرافیایی ایران، ج ۳). ۴- پلنگ کلا: ده کوچکی از دهستان لنگا شهرستان شهسوار، بیست و چهار کیلومتری جنوب شرقی شهسوار و سه کیلومتری جنوب عباس آباد (فرهنگ جغرافیایی ایران، ج ۳).

۱- تاریخ گیلان و دیلمستان سیدظهرالدین، ص ۴۵۰.

هشتتپه تنکابن

این کاخ در سال ۸۸۹ قمری آباد بوده و روز بیست و سوم رمضان موافق با بیست و نهم بهمن ماه قدیم سلطان علی میرزا در این قصر نزول کرده است.^۱ این کاخ ظاهراً در حوالی دهکده بلده (قلعه گردن) بوده است.

بخش دوم کلارستان

۱- جغرافیای تاریخی کلارستان

منطقه کلارستان شامل دشت کلارستان و نواحی کوهستانی است. دشت که امروز آن را قشلاق کلارستان گویند از قدیمیترین ایام از طرف غرب به رودخانه نمک آبرود (نمک آوره رود) خم می‌شده و حد شرقی آن به رودخانه چالوس می‌رسیده است. نواحی کوهستانی به بیرون بشم و کلاردشت و کوهستان کلارستان تقسیم می‌شده‌اند. ناحیه بیرون بشم که مرکز آن مرزان آباد است می‌رود به بشم کلاردشت و دهکده‌های میچکار، برار^۱، جوهرکلا، چلاجو^۲ و جیرستار^۳ است. ناحیه کلاردشت مرکز آن حسن کیف است و دهکده‌هایی دارد که در کوه‌های اطراف این دشت قرار گرفته‌اند. کوهستان کلارستان شامل دو قسمت شرقی و غربی است. کوهستان شرقی شامل دهکده‌های هرجان^۴ ولی آباد و الامل^۵ است و دهکده‌های زیر جزو کوهستان غربی است:

۱- بفتح باء . ۲- بفتح ج . ۳- بفتح سین و تشدید نون . ۴- بفتح هاء و راء . ۵- بفتح الف و ضم میم .

انگران^۱، گیجان، دلیر^۲، الیت^۳، ناتر^۴، بیجده نو^۵، فشکور^۶، کنس - دره^۷، مکار^۸، میرس^۹، کتیر^{۱۰}، تویر^{۱۱}.

جغرافیای تاریخی و تاریخ شهر چالوس

نیمی از شهر چالوس در دشت کلارستاق و نیم دیگر آن در اراضی کجور است، زیرا دشت کلارستاق از نمک آبرود شروع می شود و به رودخانه چالوس ختم می گردد. آنچه از شهر و حومه چالوس در شرق رودخانه چالوس است، در تقسیمات، جزء خاک کجور باید به حساب آید. ما در این تقسیمات شهر و حومه چالوس را جزء دشت کلارستاق یاد کردیم.

مرحوم اعتمادالسلطنه مطالب زیر را از متون مختلف جغرافیایی و تاریخی در باره چالوس نوشته است:

اعراب چالوس را شالوس می گویند و صاحب معجم البلدان گوید چالوس شهری است واقع در سرحد طبرستان، در هشت فرسخی ری.^{۱۲}

ابن فقیه گوید در مقابل شالوس شهری است موسوم به الکبیره نزدیک به کجور که حاکم آنجا اقامت دارد. از چالوس به آمل از کوهستان دیلم بیست فرسخ است.

بعضی دیگر از علمای جغرافی نگاشته اند که چالوس از آبادیهای معتبر طبرستان است زیرا که در زمان معتصم خلیفه، محمد بن اوس را که از امرای خلیفه بود، به حکومت طبرستان نامزد کرد. مشارالیه خود در رویان قرار گرفت و چالوس را به احمد پسر خود سپرد.^{۱۳}

- ۱- بفتح الف و سکون نون و کسر گاف. ۲- بکسر دال. ۳- بکسر الف و لام و یاء مجهول. ۴- بکسر تاء. ۵- بکسر دال. ۶- بفتح فاء. ۷- بضم کاف و کسر نون. ۸- بفتح میم. ۹- بکسر میم و داء.
- ۱۰- بضم کاف. ۱۱- بضم تاء. ۱۲- از ری تا چالوس از هر راهی که بروند بیشتر از هشت فرسنگ خواهد شد. ۱۳- مرآت البلدان، ج ۴، ص ۷۹.

در حکومت عبدالله بن جازم که از قبل خلیفه مأمون حکمران طبرستان بود، مردم چالوس خروج کردند و سالم نام ملقب به سیاه مرد را که از طرف جازم در چالوس بود، برانندند. و با اهالی دیلم هم عهد شدند که نواب خلیفه را به خود راه ندهند.

حسن بن بویه که از قبل برادر خود معزالدوله در عراق و ری سلطنت می کرد و با قابوس و شمگیر دیلمی در نزاع بود، از ری با تجمل و قشون زیاد به چالوس به جنگ و شمگیر رفت و در چالوس با قشون و شمگیر مصاف داده، او را شکست و شمگیر پناه به الثیر بالله علوی برد. حسن بن بویه از چالوس بعد از این فتح به آمل رفت و خبر فوت برادرش علی بن بویه که به وی رسید، آمل را گذاشته به عراق آمد.

در سه شنبه بیست و پنجم شهر رمضان سنه دو بیست و پنجاه هجری، اهالی چالوس و اهالی کلارستاق به سید حسن بن زید - داعی کبیر - بیعت نمودند و از این به بعد مذهب زیدیه اختیار کردند و محمد ابوالعباس از طرف حسن بن زید در دوشنبه بیست و سیم شهرشوال همین سال که داعی کبیر در آمل حکام به اطراف می فرستاد، به چالوس حاکم شد. داعی کبیر بعد از انزمام از سلیمان بن عبدالله بن طاهر - حاکم ساری - که از طرف بنی عباس حکومت می نمود، از آمل به چالوس منزهماً پناه برد. همیشه ملاذ داعی کبیر از قشون سلیمان، چالوس بود و این واقعه در سنه ۲۵۰ واقع گردید.^۱

در سال ۲۶۱ ه. ق. حسن بن زید به طبرستان مراجعت نمود و چالوس را آتش زد، از جهت آنکه مردم چالوس با یعقوب بن لیث موالاتی کرده بودند و ضیاع ایشان را به اقطاع دیلم داد.^۲

در سنه ۲۷۱ ه. ق. حسن بن زید - داعی کبیر - جهان را بدرود کرد و محمد بن زید - برادر کبیر خود را که معروف به داعی صغیر است - ولیعهد ساخت. داعی صغیر

۱- مرآت البلدان، ج ۴، ص ۸۲. ۲- مرآت البلدان به نقل از زبدة التواریخ

حافظ ابرو، ص ۸۳.